

Розділ другий

Історико-філософська, гуманітарна, культурологічна, філологічна та літературознавча специфіка

DOI: 10.61718/mon202601.02

УДК 82-311.2:81'367:159.9

Прищепя Тетяна Валеріївна

Кандидат філологічних наук, доцент

ORCID: 0009-0006-1441-8469

Дніпровський національний університет імені Олеся Гончара

2.1. Гармонія як семіотична модель міжкультурного діалогу в романі Германна Гессе «Сіддхартха»

У монографії досліджується концепція гармонії як семіотичної моделі міжкультурного діалогу в романі Германна Гессе Сіддхартха. Аналіз ґрунтується на семіотичному підході Ролана Барта та концепції семіосфери, що дозволяє простежити взаємодію брахманізму, буддизму та даосизму у тексті. Показано, що гармонія у романі формується через досвід, трансформацію та інтеграцію протилежностей, а не як статичний стан чи моральний ідеал. Робота підкреслює актуальність твору для міжкультурного розуміння та особистісного саморозвитку в сучасному глобалізованому світі. Ключові слова: гармонія; семіотика; міжкультурний діалог; Сіддхартха; Брахманізм; буддизм; даосизм

Культурний та семіотичний контекст гармонії у романі «Сіддхартха».

Роман Германна Гессе *Сіддхартха* займає особливе та парадигматичне місце в європейській літературі ХХ століття, особливо у традиції модерністської духовної та філософської прози. Створений у післявоєнний період Першої світової війни – час глибокого культурного розчарування, етичної невизначеності та гострої кризи європейського гуманізму – роман відображає ширший інтелектуальний пошук альтернативних способів осмислення світу. Ці способи виходять за межі домінуючих парадигм західного раціоналізму, позитивізму та наукового детермінізму. У цьому сенсі *Сіддхартха* слід розуміти не лише як літературне звернення до східної думки, а як відповідь на глибоко вкорінену кризу західного культурного самопізнання.

Хоча сюжет розгортається у символічному та географічному просторі стародавньої Індії, роман не прагне до культурної автентичності або історичної реконструкції. «Індія» у творі є символічною конструкцією, яка функціонує як семіотичний простір, де різні філософські та релігійні традиції абстрагуються, трансформуються та переосмислюються. Цей уявний Схід слугує контрапунктом західній модерності та пропонує альтернативні епістемологічні й етичні моделі, через які можна переосмислити питання ідентичності, сенсу життя та гармонії. Таким чином, *Сіддхартху* важко класифікувати як орієнталістський текст у традиційному розумінні. Радше він являє собою діалог культур, опосередкований літературним символізмом.

Міжкультурний характер роману тісно пов'язаний із особистою інтелектуальною та психологічною траєкторією Гессе. Його зацікавленість індійською філософією, буддизмом, даосизмом та китайською культурою співпадала з процесом саморефлексії та внутрішньої трансформації. Водночас Гессе підкреслював, що звернення до східних традицій не означало відмови від західної думки. Навпаки, це було спробою подолати її обмеження через інтеграцію неєвропейських способів сприйняття та пізнання. Саме цей інтегративний імпульс формує символічний світ роману та його особливе бачення гармонії.

У творі гармонія виступає центральною семантичною віссю. Проте вона не зображена як класична рівновага, моральна досконалість чи духовна чистота. Гармонія постає як експериментальна, екзистенційна категорія, визначена через рух, напруженість, протиріччя та трансформацію. Роман демонструє, що її не можна досягти лише через дотримання сталих доктрин, аскетичну дисципліну або інтелектуальне володіння. Кожна духовна система, з якою стикається герой – брахманізм, аскетизм, буддизм – спершу здається потенційним джерелом гармонії, але водночас виявляє власні обмеження.

Це зображення відповідає модерністській чутливості, згідно з якою сенс не задається наперед, а постійно конструюється та реконструюється. Фрагментація «я», характерна для модерністської літератури, у *Сіддхартхі* не заперечується. Натомість вона сприймається як необхідний етап на шляху до вищої єдності. Гармонія постає через фрагментацію, включаючи дисонанс як невід'ємний компонент цілісності.

З семіотичної перспективи концепція гармонії формується у взаємодії численних знакових систем роману. *Сіддхартха* є складною семіотичною структурою, де релігійні символи, філософські концепції,

нарративні схеми та мовні реєстри формують внутрішньо гетерогенний символічний простір. Семіотичний аналіз дозволяє розглядати ці елементи не ізольовано, а у взаємодії та трансформації в межах тексту.

Методологічна цінність семіотики полягає у здатності виявляти механізми, через які гармонія формується як сенс, а не постулюється як абстрактний ідеал. Символічний світ роману організований через опозиції – мовлення та мовчання, знання та досвід, дія та бездіяльність, індивідуальне та універсальне. У міру розвитку сюжету ці опозиції перестають бути жорсткими і перебудовуються у ширше семантичне поле, що підкреслює одночасність, взаємозв'язаність та недвоїстість.

Семіотичний підхід також підкреслює важливість культурного перекладу як принципу роману. Східні філософські концепції не є самодостатніми одиницями. Вони трансформуються під західним літературним кодом, набуваючи нових значень. Цей процес породжує гібридну символічну систему, що не зводиться до жодної окремої традиції. Гармонія у цьому контексті стає метасеміотичною категорією, що регулює взаємодію гетерогенних кодів, а не їх синтез у однорідну цілісність.

Важливим аспектом є мовне представлення досвіду. Роман демонструє обмеженість вербального знання і пріоритет безпосереднього досвіду над мовною артикуляцією. Мовчання, пауза, повтор і циклічні образи набувають особливого значення як елементи семіотичної структури. *Сіддхартху* можна інтерпретувати як метатекст, що рефлексує над власними семіотичними межами. Гармонія тут не лише об'єкт представлення, а й умова можливості нарративу – прагнення до способу оповіді, що дозволяє значенням виникати у просторі між текстом і читачем.

З точки зору рецептивного підходу, роман демонструє високу культурну адаптивність. Його концепція гармонії не прив'язана до жодної окремої традиції. Вона функціонує як універсальна семіотична інваріанта, яку кожна культура та кожен читач наповнює власним змістом. Гармонія стає точкою перетину індивідуального досвіду та колективних культурних кодів.

Вплив Ролана Барта: семіотичні інсайти.

При розробці методологічної бази дослідження ми спираємося на семіотичну теорію Ролана Барта, який розглядав культуру як систему смислоутворювальних практик. З його перспективи літературні тексти не є замкненими структурами, а динамічними полями значень. Підхід Барта, що підкреслює множинність значень і нестабільність семіотичної репрезентації, особливо продуктивний для аналізу *Сіддхартхи*, твору на перетині різних культурних, філософських і символічних кодів.

Гессе демонструє складну стратифікацію значень, де західнорационалістичний дискурс, християнські етичні парадигми та східні духовні традиції переплітаються у багатшаровій семіотичній текстурі. З бартівської перспективи роман функціонує як система знаків, що постійно продукує значення через взаємодію денотативного та конотативного рівнів. На рівні денотації подається послідовність біографічних подій головного героя; на рівні конотації ці події трансформуються у символічні репрезентації екзистенційних станів, епістемологічних криз і способів буття.

Новизна дослідження полягає у спробі інтерпретувати гармонію як семіотичну конструкцію, а не лише як філософську або етичну категорію. У термінах Барта, гармонія у *Сіддхартхі* функціонує як культурний міф – семіологічна система другого порядку, де конкретні нарративні елементи втрачають історичну та культурну специфіку і набувають універсального, «природного» значення. Аскетичні практики, сенсорний досвід, мовчання та медитація стають міфологізованими знаками, що символізують духовну цілісність, приховуючи історичні та ідеологічні процеси.

На відміну від традиційних семіотичних моделей, концепція семіосфери дозволяє аналізувати *Сіддхартху* як цілісний семіотичний простір, де співіснують численні коди. Ядро семіосфери формують стабілізовані символи духовного пошуку та просвітлення, тоді як периферія містить гібридні або перехідні знаки, що опираються на однозначній інтерпретації. Межа між ядром і периферією створює семантичну напруженість і неоднозначність, яка, за Бартом, є рисою «писального» тексту.

Особливо показово, що Гессе свідомо дестабілізує культурні міфи, пов'язані зі «східною мудрістю». Він підкреслював дистанцію від індійської філософської ортодоксії та називав твір маніфестом власного «визволення від індійського мислення». Китайські даоські концепції, пов'язані з балансом і природним потоком, у тексті виступають як конотативні структури, що трансформують усталені значення. Через взаємодію із західним індивідуалізмом вони створюють семіотичне поле, де гармонія постає як процес, а не фіксований стан.

З бартівської перспективи гармонія у *Сіддхартхі* – це метамова, яка рефлексує над межами вербального вираження. Мовчання, слухання та інтуїтивне розуміння стають способами смислоутворення поза традиційними мовними кодами. Роман протидіє закритості і відкидає ідею єдиної авторитетної інтерпретації.

Таким чином, застосування теорії Барта показує *Сіддхартху* як відкритий текст, де значення продукується через взаємодію денотації і конотації, міфу і деміфологізації, ядра та периферії. Роман формує уявлення про гармонію як семіотично динамічну, плюралістичну та нестійку категорію, яка не є культурно монолітною або філософськи догматичною.

Міф як семіологічна система другого порядку у «Сіддхартсі».

Відповідно до концепції Ролана Барта у *Міфологіях*, міф слід розуміти не як традиційний наратив або архетипічну історію, а як специфічний спосіб смислоутворення – семіологічну систему другого порядку. У цій системі вже існуючий знак (що складається з означуваного та означаючого) апропріюється та трансформується у нове означаюче, яке виконує ідеологічні та культурні функції. Міф у сенсі Барта не заперечує реальність; він деполітизує її, подаючи історично та культурно сконструйовані значення як природні, очевидні та універсальні.

У *Сіддхартсі* міфічний вимір проявляється через трансформацію конкретних наративних елементів у носії узагальненого духовного значення. Аскетизм, мандрівки, відмова від світу, любов і просвітлення спочатку функціонують як денотативні знаки, вкорінені в певному культурному та релігійному контексті. Проте через процес міфологізації ці знаки втрачають історичну специфіку та набувають нового значення як позачасові вирази «справжнього» духовного досвіду. У результаті роман конструє міф про гармонію, який постає універсальним і трансісторичним, приховуючи культурні домовленості та ідеологічні напруження, що лежать в основі його формування.

Центральним міфом у *Сіддхартсі* є міф про «природний шлях до просвітлення». Подорож головного героя подається не як культурно детермінований або соціально обумовлений процес, а як органічне розгортання внутрішньої істини. У термінах Барта цей міф натуралізує певну філософську позицію – пріоритет індивідуального досвіду над доктриною – подаючи її як суттєву рису людського існування, а не як історично обумовлену світоглядну позицію. Міф таким чином замовчує свою ідеологічну складову, замінюючи історичну випадковість символічною необхідністю.

Водночас текст демонструє високу міфологічну усвідомленість, що дозволяє йому частково протистояти тотальному замиканню, характерному для традиційного міфічного дискурсу. На відміну від ідеологічних міфів, які прагнуть семантичної прозорості та завершеності, міф про гармонію у *Сіддхартсі* залишається структурно нестійким. Він постійно відсувається, ставить під сумнів і перебудовується через наративне повторення та семантичний парадокс. Головний герой неодноразово зустрічає фігури та досвіди, що обіцяють доступ до остаточної істини, лише щоб виявити їхню недостатність. Ця циклічна схема руйнує ілюзію фіксованого, повністю реалізованого міфу та підкреслює конструктивний характер духовного значення.

З бартівської перспективи роман також бере участь у процесі деміфологізації. Гессе відкрито дистанціюється від міфу про «Індію» як беззаперечний осередок духовної автентичності. Усвідомлюючи своє «визволення від індійського мислення», автор показує ідеологічну функцію орієнталістського міфу, який спрощує складну культурну реальність до символу трансценденції. Таким чином *Сіддхартха* здійснює критичний жест, подібний до деміфологізації буржуазних міфів у Барта, демонструючи, як культурні знаки мобілізуються для підтримки домінантних наративів.

Фігуру річки можна інтерпретувати як парадигматичний міфологічний знак. На денотативному рівні річка є природним об'єктом і просторовим елементом наративу. На конотативному рівні вона означає безперервність, єдність і одночасність усіх часових вимірів. Як міф, річка функціонує як метамова, що говорить про саме значення. Вона натуралізує ідею гармонії як завжди присутнього, саморегульованого принципу існування, водночас маскуючи дискурсивну та символічну роботу, необхідну для артикуляції цього поняття.

У цьому сенсі міф у *Сіддхартсі* діє не як замкнене ідеологічне послання, а як семіотичний процес, що коливається між натуралізацією та критикою. Текст одночасно конструє й дестабілізує власні міфи, запрошуючи читача усвідомлювати гармонію не як заздалегідь дану істину, а як смисловий ефект, продукований у складній мережі культурних кодів. Такий підхід зближує роман із уявленням Барта про семіотику, яка не прагне закріпити значення, а показати механізми, завдяки яким значення видається природним.

Духовна одіссея Сіддхартхи: від брахманізму до буддизму.

Роман Германна Гессе *Сіддхартха* займає особливе місце в європейській літературі XX століття як глибокий філософський твір, що досліджує людський пошук гармонії, самореалізації та екзистенційного розуміння. Створений у післявоєнний період Першої світової війни – час культурного розчарування та переосмислення традиційних цінностей – роман резонує як медитація над сенсом у фрагментованому й стрімко змінному світі. Його значення полягає не лише у літературних досягненнях, а й у здатності синтезувати міжкультурні духовні інсайти в цілісну семіотичну структуру.

У центрі роману постає семіосфера духовної гармонії, структурована через динамічну взаємодію різних релігійних, філософських і культурних парадигм. Роман інтегрує брахманізм, буддизм та даоські принципи, водночас натякаючи на християнські моральні мотиви, створюючи багатоплановий символічний всесвіт. Подорож головного героя відображає як історичну індійську мудрість, так і універсальні людські цінності.

Семіосфера характеризується взаємодією центрального ядра традиційного духовного знання – ритуалу, медитації та пошуку Атмана в брахманічній космології – і периферійної сфери досвідного та інтерпретативного навчання, що включає співчутливий, непостійний світогляд буддизму та природний потік і недвоїстість даосизму, як показує наставництво переправника.

Міжкультурна перспектива самого Гессе впливає на цю духовну одісею. Завдяки знайомству з індійською філософією, буддизмом та східними літературними традиціями, він трансформує ці впливи у західний літературний ідіом, доступний і філософськи глибокий. Роман функціонує як міст між Сходом і Заходом, запрошуючи читача переосмислити культурні й доктринальні межі та замислитися над універсальністю людського пошуку сенсу.

Крім того, *Сіддхартха* підкреслює психологічні та екзистенційні виміри духовного шляху. Гармонія не постає як зовнішня ціль або статичний ідеал; вона проявляється як процес самопізнання, досвідного навчання та примирення протилежностей. Зустрічі героя з фігурами, що символізують відданість, світський досвід та трансцендентну мудрість, ілюструють взаємодію внутрішніх та зовнішніх сил, що формують психіку. Через ці досвіди роман акцентує важливість інтроспекції, емоційного резонансу та інтеграції знання і життєвого досвіду, позиціонуючи самореалізацію як динамічну практику, а не як остаточний стан.

Отже, *Сіддхартха* пропонує багатопланову та семіотично складну медитацію над духовним розвитком, культурним обміном та пошуком гармонії. Розміщуючи одісею героя у багатоплановій семіосфері, що об'єднує традиції, філософії та особистий досвід, роман висвітлює шляхи подолання екзистенційної невизначеності, культивування внутрішньої рівноваги та участі у міжкультурному діалозі. Його актуальність полягає у здатності звертатися до вічного людського пошуку сенсу та до конкретних тривог сучасного світу, роблячи *Сіддхартху* унікальним прикладом міжкультурної філософської літератури.

Семіосфера гармонії: ядро та периферія.

Фундаментальний шар семіосфери *Сіддхартхи* – брахманізм, який репрезентує давню індійську мудрість, закладену у Ведах. Це ядро втілює ритуал, медитацію та прагнення до вічного Я (Атмана) у межах космічного порядку (Брахмана). Гессе підкреслює брахманське розуміння гармонії як дотримання духовної дисципліни, етичної поведінки та внутрішнього очищення. Мова цього шару стилізована, часто архаїчна й поетична, створюючи східну атмосферу, яка занурює читача у філософську та культурну глибину індійської духовної традиції.

Синтаксис і лексика відображають світ, віддалений від безпосередньої часової дійсності, що узгоджується з початковим етапом духовного пошуку Сіддхартхи. Фундаментальний шар також кодує відчуття ієрархічного порядку та метафізичної структури, показуючи всесвіт, у якому духовне просування досягається через самодисципліну, ритуалізовану практику та інтелектуальні роздуми. Брахманське ядро функціонує як якорем і орієнтиром: воно встановлює стабільну точку відліку, з якої вимірюються й інтерпретуються інші духовні та філософські впливи.

Навколо цього ядра периферію становлять буддизм, даосизм та мовчазні настанови перевізника. Якщо брахманізм наголошує на ритуалі та аскетизмі, то буддизм підкреслює досвідчене знання, співчуття та непостійність світських явищ. Гессе показує буддистське мислення як практику, де прозріння виникає не через текстові знання чи спадкові ритуали, а через уважність, емпатію та етичні дії у повсякденному житті.

Даосизм, інтегрований у наратив через алюзії до *Дао Де Цзін* і *Чжуан-цзи*, вводить концепт у-вей – недіяння або гармонійна дія у згоді з природним потоком життя. У цій семіотичній структурі периферійні елементи поступово впливають на брахманське ядро, привносячи гнучкість, спонтанність та реляційне мислення. Периферія діє як семіотичний «агент трансформації», переформатовуючи розуміння Сіддхартхою себе і духовної гармонії.

Перевізник, як посередницька фігура, уособлює лімінальну зону між ядром і периферією, поєднуючи структурований брахманський порядок і досвідну мудрість буддизму та даосизму. Його мовчазні настанови та спостереження за циклічним потоком ріки слугують семіотичною метафорою поєднання тимчасового й вічного, матеріального та духовного. Ріка сама по собі виступає символом безперервності, непостійності та взаємозв'язку всього життя, інтегруючи ядро й периферію у динамічну, цілісну семіосферу.

Латентні християнські мотиви – символічні посилання на життя, воскресіння та моральну рефлексію – також збагачують наратив, пропонуючи міжкультурний діалог із духовними та етичними вимірами людського

існування. Вони не функціонують як доктринальні імплікації, а як міжтекстові семіотичні відлуння, підкреслюючи ширшу тему роману: людський пошук гармонії поза межами однієї традиції.

З семіотичної точки зору динаміка між ядром і периферією ілюструє взаємодію ідей, символів і культурних парадигм. Брахманізм, спочатку домінуючий, поступово змінюється, коли Сіддхартха зустрічає інші духовні шляхи. Буддизм і даосизм проникають у ядро, переорієнтуючи героя на співчуття, реляційну усвідомленість і принцип внутрішньої рівноваги. Наратив демонструє текучу, багат шарову та еволюційну семіосферу, де духовна істина не є статичною, а реляційною, контекстуальною та інтегративною. Гармонія постає не з жорсткого дотримання однієї традиції, а через динамічну взаємодію та взаємний вплив численних культурних і духовних систем. Таким чином, *Сіддхартха* пропонує літературну модель міжкультурного семіотичного діалогу, де межі між ядром і периферією проникні, а значення створюється через зустріч, роздуми та життєвий досвід.

Лінгвокультурний вимір духовності.

Мовний регістр брахманського ядра формальний, насичений і поетичний, позначений архаїзмами, що відображають історичну та культурну глибину індійської духовності. Навпаки, мова, пов'язана з буддистськими та даоськими настановами, простіша, ближча до сучасних норм, проте збагачена метафорами, алегоріями та символічними образами, характерними для зрілого стилю Гессе. Ця мовна еволюція відображає духовну подорож Сіддхартхи: коли він рухається від ритуального дотримання до особистого прозріння, наративний голос стає більш доступним, підкреслюючи життєвий досвід над доктринальними вказівками.

Інтеграція Гессе східних і західних літературних чуттів проявляється також у ритмі нарації та образності. Через проблематизацію духовного пошуку Гессе гармонізує дві традиції: інтроспективний, містичний Схід і раціональний, аналітичний Захід. Стилестична еволюція паралельна тематичному розвитку роману – від структурованої, ритуалістичної духовності до досвідної, інтегрованої та універсальної концепції гармонії.

Буддизм і індивідуальне просвітлення.

Буддизм відіграє ключову роль у трансформації Сіддхартхи, не як зовнішня авторитетна сила, а як провідник до самореалізації. Просвітлення в уявленні Гессе є по суті особистим і непередаваним. Сам Будда уособлює моральну та духовну досконалість, але його вчення радше слугують каталізатором, ніж директивним шляхом: справжнє знання «не можна передати; його треба пережити». Сіддхартха розуміє, що мудрість досягається лише через безпосереднє зіткнення із собою та ритмами життя.

Наратив протиставляє інтелектуальне розуміння та життєвий досвід. Якщо перші зустрічі з брахманізмом наголошують на текстовому та ритуалістичному навчанні, то буддизм ставить на перший план спостереження, емпатію та медитативне прозріння. Гессе підкреслює, що духовна зрілість передбачає інтеграцію знань із практичним досвідом, поєднуючи когнітивне розуміння та екзистенційне переживання.

Даосизм і мудрість перевізника.

Даоський вплив стає центральним у другій половині роману. Перевізник уособлює даоський ідеал недіяння (у-вей) та глибоке налаштування на потік життя. Річка, яка повторюється протягом роману, символізує часову безперервність, циклічність та взаємозв'язок існування. Через мовчазне наставництво перевізника Сіддхартха навчається сприймати єдність життя поза дуальностями добра і зла, успіху і невдачі, прив'язаності та відстороненості.

Даоські тексти тонко впливають на наратив Гессе: принципи *Дао Де Цзін* і *Чжуан-цзи* проявляються в стосунках Сіддхартхи, особливо з його сином. Спроби примусу зазнають невдачі, що ілюструє марність нав'язування природних процесів – ключовий урок даосизму: «Той, хто намагається щось утримати, втрачає це». Через ці алюзії Гессе підкреслює гармонізацію людської волі з космічним порядком, акцентуючи увагу на терпінні, спостереженні та прийнятті.

Персонажі як філософські та символічні судини.

Зустрічі Сіддхартхи з ключовими персонажами функціонують як семіотичні вузли у багат шаровій семіосфері тексту:

- **Говінда** втілює відданість традиції та духовну лояльність, відображаючи ідеали брахманізму та раннього буддизму.
- **Будда** репрезентує трансцендентну мудрість і відстороненість, підкреслюючи, що просвітлення — це досвід, а не доктринальне знання.
- **Камала** символізує світський досвід, чуттєвість та практичні реалії життя, підкреслюючи взаємодію матеріального та духовного.
- **Камасвами** уособлює торгівлю, амбіції та світське знання, акцентуючи напруження між тимчасовими бажаннями та духовним задоволенням.

• **Васудева, перевізник**, втілює даоську мудрість і примирення дуальностей, ведучи Сіддхартху до остаточного усвідомлення єдності.

Через цих персонажів Гессе створює семіотичну мережу символів, де кожна особа репрезентує певний аспект життя, духовної філософії або суспільної норми.

Символізм та образність

Багатий символічний ландшафт роману підсилює його філософське ядро:

- **Ріка** – вічний потік, єдність, циклічність буття, одночасність минулого, теперішнього та майбутнього.
- **Музика** – метафора гармонії, синхронності та духовного резонансу.
- **Сонце та світло** – просвітлення, прозріння та духовне пробудження.
- **Гроші та матеріальне багатство** – непостійність і обмеженість зовнішньої оцінки.
- **Сон і сни** – внутрішня рефлексія, усвідомлення підсвідомого та прозріння особистих бажань і страхів.

Ці мотиви переплітають особистий, суспільний і космічний рівні, ілюструючи уявлення Гессе про універсальну гармонію.

Сучасна актуальність.

Роман залишається надзвичайно актуальним у світі, позначеному культурною гібридністю та духовною плюралістичністю. Він спонукає до рефлексії над інтеграцією різних філософських традицій, уважністю та самосвідомістю як інструментами орієнтації у складності сучасного життя.

Відмова Сіддхартхи від матеріалізму кидає виклик сучасним уявленням про успіх і задоволення, пропонуючи критичний погляд на культуру споживання. Акцент на взаємозв'язку всього живого резонує з сучасною екологічною свідомістю, поєднуючи духовну гармонію з увагою до навколишнього середовища.

Психологічно роман передбачає гуманістичні та екзистенційні інсайти: особистий розвиток виникає через безпосереднє залучення до життя, а не через зовнішнє навіювання. Семіосфера роману відображає когнітивні, емоційні та досвідні виміри самореалізації, пропонуючи модель внутрішньої інтеграції та емоційної зрілості.

Семіотична та міфологічна функція.

Гессе конструює семіосферу, де різні духовні традиції – брахманізм, буддизм і даосизм – взаємодіють динамічно, формуючи багатозарову, еволюційну систему символів.

Гармонія в Сіддхартсі не є статичним станом або доктринальним досягненням; вона постає як досвідний, екзистенційний та семіотичний ефект, створений через напруження, трансформацію та примирення протилежностей.

Взаємодія ядра та периферії демонструє, як домінуючі духовні парадигми (брахманізм) доповнюються та трансформуються впливами буддизму, даосизму, мовчазними настановами перевізника та латентними християнськими мотивами. Ця структура ілюструє процес гармонії як безперервне поєднання традиції та досвіду, слова та мовчання, ритуалу та прозріння.

Міф, денотація, конотація та культурний переклад у романі демонструють, що значення не є фіксованим: духовні та філософські мотиви – аскетизм, любов, ріка, музика, багатство – функціонують як знаки другого порядку, одночасно натуралізовані та проблематизовані. Міф постійно переосмислюється і деміфологізується, відображаючи конструктивний та тимчасовий характер духовного пізнання.

Персонажі як семіотичні вузли.

Ключові персонажі виконують семіотичні та філософські функції:

- **Говінда** – відданість і традиція;
- **Будда** – трансцендентна мудрість і досвід просвітлення;
- **Камала та Камасвами** – світське знання, бажання і матеріальна реальність;
- **Васудева, перевізник** – даоське прозріння, гармонізація дуальностей.

Через них Гессе моделює інтеграцію матеріального, етичного та духовного життя в динамічну, цілісну семіосферу.

Висновок. Роман Германна Гессе *Сіддхартха* є багатозаровою медитацією над духовною гармонією, міжкультурним діалогом і прагненням до самореалізації. Його цінність полягає не лише у художній чи естетичній досконалості, а й у здатності демонструвати складність духовного пошуку, де людська свідомість, культурні традиції та символічні системи перебувають у безперервній взаємодії.

Через взаємодію брахманізму, буддизму та даосизму Гессе конструює семіосферу, у якій протагоніст опановує дуальності, примирює протиріччя і зрештою знаходить єдність у множинності. Ця семіосфера є динамічною: ядро традиційного знання та ритуалу поступово взаємодіє з периферійними впливами досвідного прозріння, спостережливості та етичної практики. Через такий підхід автор демонструє, що гармонія не є

статичним станом або результатом сліпого дотримання норм, а виникає як процес постійної взаємодії, критичного осмислення та інтеграції різних духовних перспектив.

Семіотично роман функціонує на рівні системи другого порядку, де символи, міфи та наративні елементи одночасно натуралізовані та проблематизовані. Річка, музика, сонце, матеріальні ресурси, сні та внутрішні переживання персонажів виступають як знаки, що формують складну мережу значень. Вони не є простими репрезентаціями; через них Гессе демонструє механізми створення смислу, які включають міфологізацію, конотацію та культурний переклад. Міф про духовну гармонію в романі не зафіксований, він постійно трансформується, відкладається та переосмислюється, що підкреслює конструктивний і тимчасовий характер духовного пізнання.

Персонажі роману – Говінда, Будда, Камала, Камасвами та Васудева – функціонують як семіотичні вузли, що втілюють різні аспекти життя, духовної мудрості та соціальної практики. Взаємодія з ними формує процес пізнання, де індивідуальний досвід, етична рефлексія та міжкультурні інсайти стають рівноцінними елементами гармонійного розвитку. Через це Гессе демонструє, що справжнє просвітлення неможливе без інтеграції особистого досвіду та культурних символів, без рефлексії над соціальною, моральною та духовною складовими буття.

Сучасна актуальність роману особливо помітна у глобалізованому світі. Текст заохочує до міжкультурного діалогу, уважності та самопізнання, критикує матеріалістичні цінності та культуру споживання, акцентує важливість екологічної свідомості та взаємозв'язку всього живого. У цьому контексті *Сіддхартха* стає не лише художнім твором, а й інструментом розвитку критичного мислення, етичної рефлексії та психологічної зрілості, що допомагає читачеві формувати цілісне, інтегроване розуміння світу та себе.

Таким чином, *Сіддхартха* демонструє універсальність літератури як засобу конструювання смислу, що виходить за межі конкретної культури, часу або релігійної доктрини. Гармонія у романі постає як ефект взаємодії, діалогу і трансформації – між традиціями, ідеями, духовними підходами та власним «я». Робота Гессе підтверджує, що шлях до гармонії не обмежується зовнішніми правилами чи готовими рецептами, а формується у процесі особистого досвіду, інтеграції різномірних кодів та осмисленої взаємодії з навколишнім світом.

У підсумку, *Сіддхартха* залишається актуальним не лише як класичний філософський роман, а й як семіотична модель духовного та міжкультурного розвитку. Він пропонує читачам карту для внутрішньої рефлексії, методологію створення смислу та натхнення для пошуку балансу, гармонії та особистої цілісності у складному і мінливому світі.

1. Baumann G. (1990). Archetypischer Heilsweg. Hermann Hesse, C. G. Jung und die Weltreligionen. Rheinfelden: Schäuble Verlag, 110.
2. Griffin E.M. (2012). Semiotics of Roland Barthes. A First Look at Communication Theory, 8 th Ed., New York, New York: Mc Graw Hill. 332-343.
3. Hatem Sara Jadou, Iman M. M. Muwafaq Al Ghabra (2021). Barthes' Semiotic Theory and Interpretation of Signs International Journal of Research in Social Sciences and Humanities.11(3). 470-482.
4. Hesse H. (2007) Siddhartha. Eine indische Dichtung. Frankfurt am Main: Suhrkamp Verlag. 121.
5. ДАО ДЕ ЦЗІН (2020). Фоліо. 96 с.

DOI: 10.61718/mon202601.03

Ничкалюк Віталій Григорович

Кандидат історичних наук

Київський аграрний університет Національної академії аграрних наук України

2.2. Діяльність академіка К. Г. Воблого в умовах інституційного становлення вітчизняної академічної науки в Україні (перша половина ХХ ст.): історичний вимір

Становлення української національної географії датується кінцем ХІХ – початком ХХ ст. Це пов'язано з діяльністю Наукового товариства ім. Шевченка, а також з творчістю С. Рудницького і П. Тютковського – засновників української національної географічної школи. Товариство ім. Шевченка було створене у Львові 1873 р. спільними зусиллями українців з Наддніпрянщини і Галичини під керівництвом О. Кониського і, по суті, відігравало роль Національної академії наук. При товаристві було три секції, серед яких географічні дослідження організовувались математико-природописно-лікарською секцією. Завдяки зусиллям секції розвивались дослідження з природничих наук, в тому числі й географії.

Інтенсивні процеси індустріалізації українських земель на рубежі ХІХ-ХХ ст. викликали досить чітку спеціалізацію окремих регіонів. Зокрема, південна і центральна Україна спеціалізувались на сільськогосподарському машинобудуванні, лісостепова і степова – на цукровій промисловості, а згодом – на гірничо-видобувній, металургійній, хімічній, металообробній промисловості. Уся територія України стала